

Oponentský posudek na diplomovou práci

MARTA NOVÁKOVÁ

ŠACHY V DÍLE VLADIMÍRA NABOKOVA
MODELOVÁNÍ SVĚTA A OSUDU JAKO ŠACHOVÉ HRY

Základem „nesmělého pokusu o diplomovou práci“, jak diplomantka označila svůj text, je kombinace několika „nediplomních“ žánrů a jejich postupů. Poprvé ve své bohaté kariéře posuzovatele školních (často i školometských) prací jsem četl na konci takového textu titulek Konec (v pověstné ruské úplné verzi, používané i metaforicky „конец фильма“). Práce je skutečně komponována jako svého druhu scénář – autorka v něm krouží kolem různých složek problematiky, označuje kapitoly i symbolickými titulky, přerušuje je vloženými odbočkami, většinou faktografickými (dokumentárními a dokumentačními), stupňuje svůj výklad k pointám závěrečných kapitol, do nichž jsou soustředěny nejdůležitější významy a smysly v paralele šachy – literární umění (Román jako šachová úloha – přesněji Nabokovův román se všemi jeho inverzemi – , Šachy jako umění, Solus Rex. Inverzní odrazy na šachovnici, Román jako šachová partie, Nesmrtelnost na 64 polích). Autorčin text se vyznačuje suverénně zvládnutým osobním výkladovým stylem, který celou problematiku, dokonce i v její tragické složce, nadlehčuje, je svému předmětu práv intelektuální svěžestí, a zaručuje náročnou esejistickou práci s literárním materiálem. Lehce se diplomantka dotýká sekundární literatury a elegantně se vznáší nad masivní problematikou, má totiž své téma. V tomto stylu není místa pro klišé, např. že pro šachistu se může jeho záliba stát hadem z ráje. Jako nezvládnutá vášeň je také Nabokovem podána v neskonale sofistikované podobě. Jako pověstná červená nit se přitom celým výkladem táhne pojetí umění jako hry, které je zároveň základním významovým polem práce. Na něm se dají dobře a názorně demonstrovat základní charakteristiky Nabokovovy estetiky (spíše než poetiky – v tom je práce jistým způsobem omezena).

Ve své deklarované nejistotě si kolegyně Nováková pochvaluje určitou základní jistotu, záležející ve vědomí, že základní paralelu práce definuje, vyznává a pěstuje sám Nabokov v četných úvahách svých i svých postav. Tyto svého druhu deklarativní berličky připravují ovšem autorku o značnou část objevitelského přínosu tam, kde musí argumentovat Nabokovovým hotovým osobním míněním. Literární vědě, která ovšem není vědou v exaktním slova smyslu, se tak ubírá na možnostech spekulace, intuitivních přístupů, domýšlení a dotahování textu do vyšších interpretačních rovin. Po Bachtinově rozletu v oblasti historické (vlastně ahistorické) poetiky, spojující tvůrčí centra literární přes hranice

věků a kontinentů už je podobných jistot (tj. že autor o jakýchsi souvislostech, popř. ovlivnění byl poučen, že si jich byl vědom a že z nich opravdu vycházel), zapotřebí méně než dříve. Přes svou obavu ze „zvrhlých interpretací“ si ovšem autorka pro toto působení zachovala dostatek prostoru, zvláště v uvedených závěrečných partiích práce. Jisté zvrhnutí předmětu práce je ovšem konstatováno i tak (šachy jako agresivní soutěžní disciplína, profesionální válečnické hrátky, v nichž vedle kompenzace útočné touhy zničit protivníka dochází k určité psychické deformaci, podněcované vášnivým nasazením v boji proti soupeři odlišné barvy. Šachové soupeření na nejvyšších úrovních, které tvoří jednu z dominant Nabokovovy tematiky, není také vydáváno jen za projev tichého soustředění na ušlechtilé zápolení čistého ducha bez jakýchkoli dodatečných ničivých emocí. Psychická destruktivita je přitom obrácena i proti subjektu vlastního šachisty. Zde bylo téma zvoleno bezchybně – málo co lze dodat k Nabokovovu fenomenologickému popisu existování šachisty, zvláště geniálního, na hraně dvojí skutečnosti – reality a prostoru, pro nějž současná literární teorie razí termín fikční. I ten má, jak se ukazuje, také svou zvrhlou stránku. Skutečné fikce v oblasti reality tak obávané, kdy ve své naléhavé podobě dosahují poloh fikčních idejí, stihomamu, porušení všech komunikativních vztahů a rozštěpení mysli (nejen v častých nočních můrách a denních snech, ale i ve skutečné schizofrenii a jiných duševních chorobách jako základu sebevraždné mánie), jsou odvrácenou stranou vypjaté racionální a intelektuální činnosti v uměleckých i šachových aktivitách. Může se pak dostavit noetická krize, v níž se mohou octnout nejčelnější šachisté světa (v reálu představení např. v práci vzpomenutým B. Fischerem i postavami početných uměleckých fikcí světové literatury). V tomto ohledu není vlastně k Nabokovově psychologicko-umělecké analýze příliš co dodat.

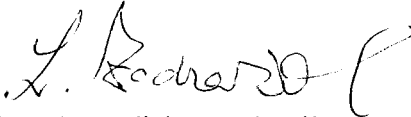
Je proto nutno vrátit se ke hře a charakterizovat její jednotlivé druhy a směry a vyzvednout společné rysy kreativní činnosti a shody v psychologii tvorby, přiznat vlastně šachové partii nejen estetické průvodní rysy, ale vlastnosti uměleckého textu, anebo dokonce příběhu, přinejmenším jisté polysémie a osudových vazeb situací. Kromě vlastností elegantních strategických bitev, při nichž neteče bezprostředně krev, se přitom hraje o smrt alespoň jednoho krále stejně jako v Hamletovi či královských hrách shakespearovských, a jde tedy o tragédii. Tady alespoň nehrozí tolik nebezpečí, neboť s králem se šachista nemusí zcela ztotožnit a prožívat jeho osud existenciálně, spíše bývá posedlý určitým lidským soupeřem. I král je přitom konec konců pouhá figurka, sice symbolického významu, však beze zbytku lidského původu (jako ostatně každý monarcha). Na druhé straně toto prolínání umění šachového a literárního, k němuž se Nabokov hlásí, předpokládá i umění svého druhu, prosycené nejen racionalitou, ale především intelektualismem, duchovním elitářstvím autora,

který dokáže v duchu svého estétství sklenout mosty mezi různými oblastmi svého působení. Ani v tomto případě nejde ovšem o idylické a harmonické prorůstání, ale o paradox, paradox Nabokov, který shledává umění v neuměleckém světě a naopak oprávněnost abstraktně duchovní, filozoficky reflektující složky v umění.

Pokud jde o Nabokovovy šachy, jsem osobně posedlý jednou paralelou, která snad není založena ani na šachové pragmatice, jde spíše o šachy absurdní – hrdinou tam není Solus Rex, ale Solus Pion, který byl pozván na popravu. Přivolał ji na svou hlavu přáním přestat být šachovou figurkou a stát se individualitou v totalitní kolektivistické společnosti (v tu se zvrhla také šachová týmovost). V této kritické situaci vyvrcholuje svou provokativní hru přáním skoncovat se svým dalším existováním buď románovou koncovkou nebo nedočkavým očekáváním reálné smrti. V této odosobněné atmosféře, v níž osudově osamocen sleduje zcela systémově vyhlížející přípravy nadlidského orákula na jeho likvidaci, je cosi z šachově chladné oběti figury, motivované mrtvou racionalitou. Nechci ale své zvrácené paralely nikomu vnucovat.

Práce Marty Novákové zasluhuje také sama o sobě klasifikaci známkou výbornou.

15. září 2008-09-17

doc. dr. Ladislav Zadražil